

Szócsné Gazda Enikő

SZAKRÁLIS TÉR – PRIVATIZÁLT EGYHÁZI TÉR.
DÍSZKENDŐK A BRASSÓI MAGYAR EVANGÉLIKUS
EGYHÁZMEGYE GYŰLEKEZETEIBEN

2016–2017-ben muzeológiai szempontú egyházi tárgyfelmérést végeztünk a Brassói magyar evangélikus egyházmegye templomaiban, gyülekezeti házaiban és ravatalozóiban.¹ A tárgyfelmérés szakmai irányát elsősorban a múzeumi leíró kartonok szokványos módszertana határozta meg: a tárgyakon látható klasszikus motívum- és színleírások, feliratok, méretek mellett a tárgyak datálására, stílusára, technikai ismérveinek a leírására, fotózására került sor.²

Az egyházaknak készített tárgyak többnyire a készítőik szakrális tudására alapoznak. A tárgyak szakralizálását szigorú liturgikus szokások és szabályok határozták meg. Különösen érzékelhető ez az evangélikus egyházakban található textiltárgyak esetében. A barcasági lutheránusok liturgikus színei az egyházi esztendő múlását jelzik: karácsonykor fehér, az adventi és a nagyböjti időszakban lila, nagypénteken és nagyszombaton fekete, húsvétkor fehér, pünkösdkor és a reformáció napján piros, a Szentháromság vasárnapja utáni hétvégeken zöld színbe öltöznek a templomok.³ Ez a színhasználat az egyházművészeti szakirodalom szerint már a 16. század második felében feltűnt az evangélikus egyházban, ám általános elterjedését csupán a 18. század végétől lehet nyomon követni. Bár a kék liturgikus színt az egyik legrégebbnek tartja a szakirodalom,⁴ ennek a Brassói egyházmegye textíliái közt kevés nyoma van. Oltszakadátón világoskék Agnus Dei-s terítő jelzi e régi tudást, Székelysomboron pedig a kék bársonytextilekre kérdezve, úgy tudták, régen a Szentháromság vasárnapján öltözött kék színbe a templom. A liturgikus textilhasználat természetes módon az egyházi bútorzat formáját követi: oltár- és szószékterítők, papi vagy felügyelői, gondnoki padok takarói, keresztelőmedence-terítők, *Biblia-alátétek* szerveződtek egységes anyagú garnitúrákba.

Az egyházak gazdagságát és a templomhoz való viszonyát a Brassói egyházmegyében még ma is azzal mérik, hogy hány garnitúrája van egy-egy gyülekezetnek,

1 A tanulmány az NKFI 116.131 számú pályázat támogatásával készült, a romániai magyar egyházi inventarizációt célzó csoportos kutatás részeként, melyet ezúttal is köszönök.

2 A tárgyinventarizáció eredményeiről lásd: P. Szalay et. al. 2018.

3 Saját gyűjtés a hosszúfalu-fürészmezői egyházban.

4 Goldhammer é. n.

s az egyház berendezése még napjainkban is követi a társadalomnak a szakrális tárgyakról való tudását. Ugyanakkor e kapcsolat fordított iránya is jól megfigyelhető: az adományozó egy-egy ajándék révén nem pusztán az egyházhoz való viszonyát juttatja kifejezésre, de ízlésével befolyásolja, ellenőrzés alatt tartja és „privatizálja” a szakrális teret.⁵

Tanulmányomban egy tárgytípus, a díszkendők, törülközők szemszögéből vizsgálom meg, hogyan és milyen funkciókkal kerül be egy-egy profán elem a szakrális térbe, és ott hogyan formálja át a szakrális művészetet, avagy hogyan szakralizálja a környezetet a profán elemet.

Mit keres a törülköző a templomban?

A krizbai evangélikus templom felmérésekor érdekes tárgyegyüttesre bukkantunk. A tizenkét darab keskeny, csipkés vagy rojtos végű, több esetben monogrammal ellátott szőttesről már első látásra is kiderült, hogy közönséges törülközők. Egy részük az egyházi textileket tartalmazó szekrényben, más darabjaik a padokra terítetten arra kényszerítettek, hogy szembenézzünk azon beidegződésinkkel, hogy a templomban csak a szakralitást keressük. Az egyszerű csíkos vagy puritán hímzésű törülközők a hétköznapit, a legközönségesebbet emelték be a szent térbe.

A törülközők korai évszámai (1902, 1908, 1910) láttán valami régi szokást sejtettem a jelenség hátterében, ezért régi írott forrásokhoz fordultam. 1912-ben, mikor a Brassói Egyházmegye a Tiszai Egyházkerülethez tartozott, püspöki vizitációra került sor Krizbán, és az ekkor keletkezett jegyzőkönyvbe bevezették az egyházi tárgyak leltárát is. A leltárból ennyit olvashatunk: „*öt drb. törülköző a lelkész részére kereszteléskor*”.⁶

A krizbai egyház keresztelési szokásai kissé eltérnek a környező egyházaknál észleltektől. A legszembetűnőbb az, hogy nem látható a klenódiумok közt keresztelőkanocsó, a keresztelőmedencéből napjainkban is kézzel mernek vizet a kisedded fejére. A vizet a szülést levezető bába vitte a keresztelőre. A kézzel mert vizet talán nem lehetett irányítani, nagyobb felületen nedvesedett a kisedded feje, ezért nagyobb lehetett az igény a törülközőre.

Az egyház tulajdonából előkerült különböző monogramos törülközők azt jelzik számunkra, hogy ezek a tárgyak nem a pap számára készültek, hanem a gyülekezeti tagok monogramjait tartalmazó szőttesek voltak, melyek a pap megaján-

5 A vallás privatizálásáról lásd: Luckmann é. n.

6 *Tiszai Ág. H. Ev. Egyházkerületi püspöki egyházlátogatás (canonica visitatio) jegyzőkönyve 1912 év május hó 21. napján a krizbai egyházközségben.* Evangélikus Országos Levéltár. (Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Tiszai_41_Brasso_1912/?pg=866&layout=s – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

dékozásának a szokása nyomán kerülhettek a szakrális térbe. A törölköző adományozásának a szokása napjainkban már nem él, és a legöregebbek sem emlékeznek rá.

A díszes törölközők, díszkendők kultikus használata vagy az egyház számára való adományozása nem pusztán barcasági jellegzetesség, számos népcsoport körében ismert. Az ortodox románoknál a kendők adományozási szokását az egyház is propagálja, arra a húsvéti jelenetre vezetve vissza az eredetét, amikor Jézus megmosta és törölközővel törölte meg a tanítványai lábát. A kendő tehát itt az alázat jelképévé, a Krisztushoz való ragaszkodás szimbólumává vált. A román falvakban a díszkendők (*ștergare*) végigkövetik a legfontosabb egyházi ünnepeket. Húsvétkor a román falvakban még ma is törölközőket tesznek a sírokra, amelyek a szolgálatot végző lelkészt vagy harangozót, kántort illetik.⁷ A háromszéki románoknál szövött törölközőt vagy zsebkendő tűznek a koporsóvivők, sírásók vállára. Ez nem pusztán a segédek bérezésének az egyik formája, de a halott lelki üdvéért osztott alamizsna szerepét is betölti.⁸ A moldvai csángó temetkezési szokásokban is ismert a díszkendők kiosztása, de valamikor e szokás egyes székelyföldi csoportoknál, például a kászoniaknál is, ismert volt.⁹ A baranyai sokácok és bosnyákok a temetésekkor az egyház keresztjeit díszítették föl, melyek a temetés után a papot és a kántort illették. Fiatal halott esetén néha négy-öt törölköző is került e keresztetekre.¹⁰ Mivel egyes magyarországi falvakban a 17. századi vizitációk a temetési stólánál tüntették fel a díszkendő papnak való adományozását,¹¹ nem kizárt, hogy egy valamikori bérezési rendszer szokástörvényének maradványa is lehet e száz évvel ezelőtti szokás.

A padokra terített törölközők leírásakor érdekes feliratokra lettem figyelmes. Egyik régi darabon a következő olvasható: „*Molnár Györgyné 1910 ZI No 12.*” Egy másik darabra keresztiszemes hímzéssel „*II*” monogramot, alája száröltéssel „198” számot hímeztek. A harmadik darabon „*I. J. Dezső Györgyné 387*”, illetve „1930. *Áprélis 12-én*” felirat olvasható. A furcsa, megfejtethetlen számokra rákérdezve az derült ki, hogy régebben e díszkendők a templombeli ülésrend jelei voltak. A padra terített kendő az asszonyok ülés helyét jelölte, a hímzett szám az illető család házszámára utalt.¹² A törölköző ugyanakkor szükségruházat is volt: amennyiben hideg volt a templomban, az ott ülő a hátára terítette azt. (1–2. kép)

A textília tehát nem pusztán a pap számára szánt ajándék volt, de a falu társadalmának a templomi térben való leképeződését jelölte. A szín, csíkozás, monog-

7 Online: <http://calendarulortodox.ro/datini-obiceiuri-traditii/pastele-blajnilor-traditii-si-legende/> (Utolsó hozzáférés: 2018. december 8.)

8 Kovászna-Vajnafalva, saját gyűjtés, 2005.

9 Demeter 2005. 245.

10 Sarosács 1971. 162.

11 Sill 2008. 26.

12 Helyszíni gyűjtés, a gyülekezet felügyelője által adott magyarázat.

ram, házszám, a templomi pad és az ebben a személy számára kijelölt hely a templom birtokbavételének a markáns jele volt. A gyülekezet ezen vizuális kóddal jelezte a külvilágnak, hogy a templom nem pusztán az Istennel való találkozás színhelye, de a falu mentális térképe is egyben, melyben státus, földrajzi tér és nemek szerinti differenciálódás ugyanannyira fontos, mint a falu társadalmán belüli szerepek és lakóhelyek elkülönülése.

A szakrális térben megjelenő törülközők Krizbán tehát arra utalnak, hogy az egyház nem törekedett a falu egyoldalú szakrális asszimilálására, hanem egy egészségesebb adaptációra készítette a falvak lakóit, helyet és teret engedett annak, hogy a krizbai kultúra szegmensei beépüljenek az egyházi életbe, s megteremtsek azt a tárgyi kódot, amely otthonossá varázsolja az egyházat, komfortérzetet teremt a szakralitásban.

A kendő mint közösségformáló tárgy

A hosszú díszkendők az egyházi térben közösségről közösségre más-más szimbolikus képzeteket ébresztenek. A kendőhasználatnak teljesen más konnotációi láthatók a Nagyszebentől 22 km-re fekvő kis faluban, Oltszakadáton.

Szakadát a dél-erdélyi magyar szórványvilág egyik legérdekesebb, sajátos hagyományokkal rendelkező települése. Az archaikus, szászos hangulatú népviselet egyik fontos eleme a hosszú kendő, melyet vállra vetve vagy egyszerűen a kézhátára terítve visznek magukkal a templomba. E templomba járó kendők napjainkban is a családok birtokában vannak, templomi őrzésükre nem fordítanak gondot. A szakadati magyarok gyönyörű viseletükkel együtt gondosan őrzik e díszesen varrott kendőket is, sajátos lokális és etnikai identitásuk jeleként.

Az egyház birtokában egy olyan hosszú kendő található, mely 232 cm-es hosszával elválk a szokványos egyházi textilektől, de ugyanakkor elkülönül a templomba járó kendők válfajától is. A kendő 1915-ös évszámát és „G. M. I.” monogramját búzavirág- és kalászkoszorú keretezi. (3. kép) A kalászmotívum az úrvacsorai kellékek jellegzetes szimbóluma volt a protestáns egyházaknál, tehát szinte akaratlanul is ehhez a tárgycsoporthoz kategorizáltam a tárgyat. Szokatlan mérete miatt viszont kilógott a szokványos úrvacsorai terítők sorából, mérete az egyházi bútorzathoz sem talált, tehát látszólag „kakuktktojás” volt a szakrális térben.

E hosszú damasztkendő mégis szerves eleme napjainkban is az egyházi szertartási rendnek. Az úrvacsora kiosztásakor a hosszú kendőt a térdelő személyek előtt tartják, a lelkész ezen át nyújtja az ostyát a rituális étkezés résztvevőinek. A funkció nélküli kendőt a közösség tehát rituális funkcióval ruházta fel. Sajnos semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre, hogyan juthatott ilyen kiemelt szerephez egy

látszólag funkció nélküli tárgy. Oltszakadát esetében az iratok sem nyújtottak segítséget az értelmezéshez.

A hímezett hosszú kendő az oltszakadati magyarság összetartozásának, a közös sorsnak a szimbóluma lett. A kendő szakralizálta és isteni oltalom alá helyezte a zárt közösséget, tudatosította bennük az együvé tartozás érzését, közösséggé formálta a köréje térdelő híveket.

A hosszú kendő köré szerveződő egyházi szokásrend Krizbához képest teljesen más típusú tárgyhasználatot sejtet. A szakrális térbe kerülő objektum egy évszázad alatt szakralizálódott. Az egyház központi szerepe a tárgynak és a köréje szerveződő közösségnek a rituális használati rendszerén is jól lemérhető. Oltszakadaton az egyház a közösség legfontosabb megtartó ereje. A faluban nincs magyar oktatás, az egyház ezért is tart fenn komplex lelki kapcsolatot a hívekkel. Ez a bensőséges, évszázados viszony a falu térszerkezetén is jól látható: a templom a falu középpontjában áll, koncentrikus körökben szerveződik e szakrális közép-pont köré a közösség.

A díszkendő mint identitáselem

A vallásos tér használatának, tárgyakkal való benépesítésének számtalan módja közül végül azoknak a díszkendőknek az értelmezésére térek ki, amelyek Hétfalu gyülekezeteiben tűnnek fel, és amelyek etnikai szimbolikus tartalmakkal ellátva, az egyház örökségésítő terében napjainkig fennmaradtak.

A hétfalusi szedetttes szőtttesttechnikájú díszkendőket, mint e vidék csángósága által különleges művészi érzékkel előállított tárgytípusokat, több mint 125 esztendeje különleges figyelemmel követi a néprajztudomány. A csángó szötttes, csángó láda, boricatánc olyan kulturális címkévé váltak az elmúlt száz esztendőben, amelyet a helybeliek identitásszimbólumként használnak, önképük meghatározó elemévé tettek.

A csángó szötttesekhez stílusban nagyon közel álló különleges, hosszú díszkendők Európa leghíresebb múzeumaiban tűnnek fel, igen korai évszámaik jelzik, hogy az európai reneszánsz kiemelt jelentőségű szötttesei lehettek. Lenből és gypotból készítették, mindig nagyon hosszúak, keskenyek voltak, és többnyire két színben: fehér-piros, fehér-fekete vagy fehér-kék színben készültek. A szakirodalom *peruggiai kendők*ként vagy *bakacsin* megnevezés alatt szokta emlegetni. E szakterminológia is jelzi, hogy e szötttestípus a régi olasz barhentszövő céheken keresztül terjedt el, és híres divatcikként már a 15–16. században meghódította egész Európát. Bobrovsky Ida példáiból tudjuk, hogy a barcasági és dél-erdélyi lentermelés fellendülésével, illetve a pamutimport felvirágzásával együtt az erdélyi századok két híres városában, Szebenben és Segesváron is barhentszövő céhek ala-

kultak a 16–17. században.¹³ Bobrovszky irodalmi adatait tárgyakkal is alá lehet támasztani: a budapesti Iparművészeti Múzeum rendelkezik Nagyszebenben, valamint Segesváron készült 17. századi, peruggiai típusú díszkendőkkel.

A közelmúltbeli szakirodalom a dél-erdélyi barhentszövés felívelését a levantei kereskedelem által egyre olcsóbban beáramló pamutnak, valamint a Velence és Milánó irányából is egyre erősödő kereskedelmi gyapotimportnak tulajdonítja.¹⁴

A hétfalusi falvak len- és kendertermelésének fejlettségéről 1873-ból Orbán Balázs is írt,¹⁵ majd az 1885-ös nagy, reprezentatív budapesti Országos Kiállításon egy bemutatásra kerülő csángó szobán át elindult a hétfalusi csángók tárgyakon keresztül kifejtett identitáskonstrukciója: az ablakok köré és fölé helyezett *merendaruhák*, valamint *tilóleveles szőttesek*¹⁶ a hétfalusi csángóság specialitásaként tűntek fel e kiállítási térben.¹⁷ E csángó szőttesek használata valamelyest eltért a környező barcasági szász textilek használatától. A szászoknál a 150 vagy 200 cm hosszúságú s mindössze 50–60 cm szélességű kendők (*Kirchendroidlich*) a konfirmált lányok templomi öltözetének darabjai voltak.¹⁸ Ezzel szemben a régi hétfalusi ábrázolások a szedetttes szőtteseket többnyire a mennyezetről lelógó vagy a tálasokat takaró, lakásdíszítő funkciójú díszkendőkként tüntették fel. (4–5. kép) „*Nem hiányzott a csángó házból a gerendáról lecsüngő fenyőrud se, mely a házilag készített, változatos mintájú szőttesek terhe alatt mélyen meghajolt*” – írta 1902-ben Kolombán Lajos. Egyedül ő említi azt a különös szokást is, hogy az ifjú házások ablakát merendakendővel díszítették kívülről, a csokorszerűen összefogott kendő éveken keresztül jelezte a külvilágnak, hogy ifjú házaspár él a házban.¹⁹

A csángó szőttes karrierje tehát e lakásdíszítő funkciójú textíliából indult ki, és a 19. század végi, Sipos Jánosné Berecki Anna nevéhez köthető háziipari mozgalom révén egyre jelentősebb szerepe lett a csángó identitás exteriorizációjában.²⁰

13 Bobrovszky 1970. 236–238.

14 Domonkos 1998. 28.

15 Orbán VI. 1873. 135.

16 A szedetttes szőttes helyi variációja. Nevét onnan kapta, hogy a szövéshez nem csak nyüstöket használtak, hanem egyesre gyalult léceket is, erre szedték fel a megszámoltszalakat. Amikor a mintázott rész szövéséhez értek, ezt a lapos lécet élére állították, ami felemelte a felszedett szalakat, így gyorsabban átbújtatták ezek alatt a színes vagy a fehér fonalat. A szövés többi fázisában ez a „tilólevél” a lapján feküdt a szalalak között, és nem zavarta a nyüstök/lábítók működését.

17 A házi-ipar a kiállításon. *Vasárnapi Újság* XXXII. 27., 1885. július 5., 435–436.

18 Schmidt 2005

19 Kolombán 1902. 29.

20 Sipos Jánosné Berecki Anna a zajzoni fürdő tulajdonosa volt, aki a zajzoni és pürkereci szőttesek gazdagsága láttán kísérletet tett azoknak a felújítására. Az 1896-os ezredéves kiállítás sikerült a szőttesek számára általános ismertséget kivívnia. Kiépítette a kapcsolatot a kereskedelmi bazárok hálózatával, mecenatúrája révén sok asszony jutott kereseti forráshoz. Tevékenységéről lásd: Seres 1991.

A háziipari mozgalom a belső használati tárgyak számára tágabb dimenziókat nyitott. Csorba Samu brassói háziipari kereskedőnek például csupán egyetlen faluban, Pürkerecen 26 bedolgozó asszonya volt, akiknek a szótteseit 1903-ban Amerikában, Bulgáriában, Boszniában, Németországban árusították, és a Saint-Louis-i, komáromi, szegedi, budapesti, linzi, párizsi kiállításokon mutogatták.²¹ A csángó szóttesek másrészt a sepsiszentgyörgyi szövőgyár révén is elindultak hódító útjaikon, abroszok, függönyök, kötények formájában.²² E közismertség révén túllépték eredeti funkciójukat, egyre jobban függetlenedtek a lakásoktól, és egyre erőteljesebben tört felszínre a csángó konnotációjuk.

A hétfalusi egyházakhoz e szedetttes kendők a „csángóságuk” és az értékességük, presztízsértékük miatt kerültek be. E hosszú kendők különleges darabjai az egyházi gyűjteményeknek. Méretük alapján többnyire egyáltalán nem találunk a templomi bútorzathoz (oltár, szószék, papi pad), éppen emiatt legtöbbször a gyülekezeti házakban (Zajzon) vagy a textileket tároló szekrényekben vagy ládáknak (Türkös, Pürkerec) őrzik őket. Néha, a világi használat módja szerint, a dísztörülközőkhöz hasonlóan, a templom falához rögzített rúdra terítik vagy középen összekötve, a templom ajtaja vagy ablakai fölé, esetleg a tányérok köré kerülő díszként használják.

Az egyházi térben a kendő identifikációs elemmé vált, sajátos népművészeti tárgyként a vallási identitásnál is fontosabb csángó identitás vizuális szimbóluma lett.

Összegzés

A tanulmányban a brassói magyar evangélikus egyházmegye három mikrorégióját átfogva vizsgáltuk meg az egyház és közösség viszonyrendszerét, sajátos módon, a tárgyi világ egy szegmense alapján.

A kutatás során az elemzés alá vont hosszú kendőknek különböző válfajai jelentek meg az egyházi térben. Ez a kendőtípus az egyháztól függetlenül, a közösségek társadalmába is beépült: beszéljünk akár törülközőkről vagy templomi ruházatról, esetleg sajátos lakásdíszítő népművészeti elemről, e tárgyak az egyházi térben különleges státust nyertek.

Tamás Iringó, a kolozsvári Református Egyház Múzeumának muzeológusa nemrég egy előadásában az egyházak tulajdonában lévő hosszú kendőket pulpitusterítőként, éneklőszékek takarójaként azonosította.²³ A hétfalusi díszkendők

21 Hochbauer 2003. 4.

22 Szegedi 1893

23 Köszönöm Tamás Iringónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta az előadása kivetítésre előkészített anyagát.

esetében elképzelhető, hogy valamikor ilyen funkcióval is rendelkezettek ezek,²⁴ ám a szemléltetésül kiemelt néhány példa azt jelzi, hogy a 20. században bekerült darabokat már teljesen más szerepkörrel ruházták fel.

A tárgyi világ sajátos lelki kapcsolatok alapján szerveződik. A tárgyak háttérben álló különleges szimbolikus tartalmak vagy spontánnak tűnő konnotációk néha deszakralizálják a szent teret, néha markáns lokális identításelemekkel töltik fel a templomokat. Egyház és közösség együttes célja az, hogy a szakrális idegenséget megszüntesse. A szent tér „privatizálása” és a közösség „szakralizálása” párhuzamosan szerveződő folyamat, néha különböző szervező közegek állnak e két vektor háttérében.

A Brassói egyházmegye templomaiban jól érzékelhető, hogy a tárgyi világ egy része a kultikus funkciók kiszolgálója, ám néhány esetben az objektum az egyház köre szerveződő társadalom lenyomata. A közösség világnézetében az egyházi tér és a privát tér hasonló berendezési sémák szerint szerveződik. A templom már nem a szigorú mózesi törvények szerint szerveződő szent sátor, hanem a lokális társadalmi rend kivetülése. Az ember privatizálja a szent teret, ragaszkodik hozzá, hogy abban saját személyre szóló helye legyen. Az egyház pedig szakralizálja a falai közé menekülő társadalmat.

A templom az elmúlt évszázad viharaiiban, kisebbségi léthelyzetében a különböző identitások exteriorizálódásának a tere, amelyben lokalitás, nemzeti identitás és szakrális életérzés jól megférnek egymás mellett.

Szakirodalom

A házi-ipar a kiállításon. *Vasárnapi Újság* 1885, XXXII. 27. 435–436. (Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/01635/pdf/01635.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

BOBROVSZKY Ida

1970 Spätmittalterliche ungarische Leinentücher mit Baumwollmusterung. *Acta Historiae Artium* XVI. 3–4. 231–259.

DEMETER Éva

2005 Párhuzamok a tojásornamentika értelmezéséhez. In: Keszeg Vilmos–Töttszegi Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 237–252.

²⁴ Például a türkösi egyház zömmel 19. századi tárgyai esetében nem tartom kizártnak ezt. A barhentszövő mesterek termékei Európa-szerte bekerültek a templomok gyűjteményébe is. Viszont az evangélikus gyülekezetekben nem lehet egyértelmű kapcsolatot találni az éneklőszékek/pulpitusok és a hosszú díszkendők közt. Ennek egyik jele, hogy például Székelyzsomboron, ahol régi éneklőszéke van az egyháznak, teljesen hiányzik ez a kendőtípus az egyház gyűjteményéből.

DOMONKOS Ottó

1998 *A magyarországi takácsok mintakönyvei*. Sopron: Soproni Múzeum.

GOLDAMMER, Kurt

1974 Farbe, liturgisch (im Protestantismus). In: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*. (Online: [http://www.rdklabor.de/wiki/Farbe,_liturgisch_\(Im_Protestantismus\)](http://www.rdklabor.de/wiki/Farbe,_liturgisch_(Im_Protestantismus))) – Utolsó hozzáférés: 2018. október 16.)

HOCHBAUER Gyula

2003 Újraolvasott szövegek. *Hétfalu* IX. 11. 4. (Online: <https://www.hetfalu.ro/ujragolvasott-szovegek>) – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

KOLUMBÁN Lajos

1902 *A hétfalusi csángók a multban és jelenben*. Brassó: Herz-féle Könyvnyomda.

LUCKMANN, Thomas

2011 A láthatatlan vallás. A vallás fenomenológiája. (Online: <http://filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/Luckmann.pdf>) – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

ORBÁN Balázs

1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. Pest: Pesti Könyvnyomda Rt.

P. SZALAY Emőke–SERES Bálint–SZAKÁCS György–SZŐCSNÉ GAZDA Enikő–VERES Emese Gyöngyvér

2018 *Romániai Magyar Evangélikus Egyház Javainak Tára. A romániai magyar evangélikus gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, iratanyaga és temetői*. Brassói Magyar Evangélikus Egyházmegye I–II. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.

SAROSÁCS György

1971 Baranyai délszláv népszokások II. Temetkezési szokások a sokaconál és bosnyákoknál. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 13. Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 153–168. (Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BARA_JPM_evkonyv_1968/?query=saros%C3%A1cz%20gy%C3%B6rgy&pg=154&layout=s) – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

SCHMIDT, Rose

2005 Das Kirchenhandtuch der konfirmierten siebenbürger Sächsinen. *Siebenbürgische Zeitung*, 2015. április 10. o. n. (Online: <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/alteartikel/4125-das-kirchenhandtuch-der-konfirmierten.html>) – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

SERES András

1991 Hétfalusi szedetttesek. *Honismeret*. XIX. 6. 74–81.

SILL Ferenc

2008 Kazó István kánoni vizitációja Körmeny mezővárosában 1697. december 6-án. 2. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*. 2008. 1. 24–27.

(Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Vhk_2008_01/?pg=25&layout=s – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

SZEGEDI Árpád (szerk.)

1893 *Szövet constructiók*. Sepsiszentgyörgy: Etnológiai Adattár, Rajztár, R. 7111-es jelzet. [Kézirat]

Tiszai Ág. H. Ev. *Egyházkerületi püspöki egyházlátogatás (canonica visitatio) jegyzőkönyve 1912 év május hó 21. napján a krizbai egyházközségben*. Evangélikus Országos Levéltár. (Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Tiszai_41_Brasso_1912/?pg=866&layout=s – Utolsó hozzáférés: 2019. július 16.)

SPAȚIU SACRU – SPAȚIU BISERICESC PRIVATIZAT. ȘERVETE DECORATIVE ÎN CONGREGAȚIILE DIECEZEI EVANGHELICE MAGHIARE DIN BRAȘOV

În utilizarea textilelor bisericești există elemente clasice, pe care le regăsim în orice lăcaș de cult (cele folosite la acoperirea altarului, a amvonului, a băncilor, a pâinii și vinului euharistic etc.). În congregațiile Diecezei Evanghelice Maghiare din Brașov există un element specific, acele șervete brodate sau țesute, care nu sunt de regulă o prezență obișnuită în lăcașele de cult, ci se regăsesc mai mult în spațiul laic. Studiul oferă o prezentare a variantelor specifice și caută răspunsul la întrebarea: de ce au ajuns aceste obiecte în proprietatea bisericii? Cercetarea ne ghidează spre obiceiuri bisericești specifice, vestimentație bisericească și interconexiunea utilizării cotidiene și rituale a obiectelor. Totodată atrage atenția asupra faptului că în cazul investigațiilor de arta religiei nu e indicată limitarea la definirea și descrierea muzeologică a obiectelor, căci deseori informațiile secundare sunt cele care ne ajută să înțelegem funcționalitatea și rolul ritual al obiectelor, precum și sistemul interesant de obiceiuri al unui sat anume.

SACRED SPACE – PRIVATIZED CHURCH SPACE. DECORATIVE KERCHIEFS IN THE CONGREGATIONS OF THE HUNGARIAN LUTHERAN DIOCESE OF BRAȘOV

Ecclesiastic textile use has its own specific types of objects, which can be found in any church (textiles used to cover the altar, the pulpit, the benches, the Eucharist etc.). In the congregations of the Hungarian Lutheran Diocese of Brașov we can find such embroidered or woven kerchiefs, which are not a regular presence in the church, but mostly characteristic to laical spaces. The study explores the specific variants of the kerchiefs found in the churches, and looks for an answer to the question: how did these items get into the property of the church? The research leads us to special ecclesiastic customs, to church wearing and to the interconnection of everyday and ritual object use. In the same time it draws attention to the fact that at the investigation of religious art one should not stick to the object definition and description of museology, as very often secondary information will help us to understand the function and ritual role of objects or the interesting customs and order of a village or another.